

NEKAJ ZGODN JESREDN JEVEŠKIH NA JDB IZ GORJANCEV

SONJA PETRU

Narodni muzej, Ljubljana

Z referatom na kolokviju sem želela opozoriti na arheološki material, ki nosi v Narodnem muzeju najdiščne podatke Vratolom na Gorjancih. V celotnem gradivu, inventariziranim pod najdiščem Vratolom, je zastopanih poleg večjega števila kamnitih in glinastih vijčkov tudi nekaj uteži iz gline, ki bi jih najboljše opredelili za železnodobne, kovinsko gradivo je pretežno rimsko, dva fragmenta keramike s pečatnim okrasom pa sta iz zgodnjega srednjega veka. Zanimiva sta predvsem omenjena fragmenta keramike, ker predstavljata med tem materialom najmlajšo skupino in smemo njuno poreklo na podlagi primerjalnega gradiva postaviti v čas preseljevanja narodov.

Pri časovni opredelitvi obeh keramičnih črepov moremo poseči k našim fragmentom najbližji analogiji visokega vrča iz poznoantičnega kastela v Velikih Malencah pri Brežicah, ki je okrašen s pečatom, narejenim s koleščkom. Že R. Ložar¹ ga postavlja v primerjavi s sorodnim vrčem iz groba 18 v Veliki Gorici v dobo preseljevanja. Okras na naših fragmentih pa se toliko razlikuje od onega na velikomalenški posodi, da je sestavljen iz pečatov rombične oblike, pri katerih je notranjost razčlenjena z mrežastim ornamentom (T. 1: 1, 2). Po J. Wernerju² je ravno ta keramika značilna za Langobarde in ima svoj zametek v Panoniji, od koder se je po letu 568 razširila tudi po Italiji. Prav zaradi tega je ta keramika dragocena, ker je nesporno ostalina iz srede VI. stoletja, hkrati pa je, kot pravi R. Ložar na navedenem mestu, ob primeru sorodne črepinje iz Kranja zelo pomembna, saj jo stavlja na »začetek dobe preseljevanja, ko so se v naših krajih že pojavili prvi Slovenci«.

Nič manj dragoceno pa ni tudi drugo gradivo, inventarizirano pod omenjenim najdiščem Vratolom. Za arheologa je ilustrativno predvsem zato, ker nam daje profil poselitve te arheološke postojanke. Kovinsko gradivo s tega najdišča pa moremo deloma povezovati celo z obravnavanim obdobjem, čeprav se po oblikovni plati navezuje na poznoantične izdelke.

¹ R. Ložar, Staroslovansko in srednjeveško lončarstvo v Sloveniji. GMDS 20, 1959, 220 ss.

² J. Werner, Die Langobarden in Pannonien. Abhandlungen NF 55 A, München 1962, 60 in zemljevid razprostranjenosti na sl. 4. Podobo te posode — okrašeno s pečatnim vzorcem križev in rombov — ponazarja najbolj hruškast lonec iz Kuzmina pri Sremski Mitrovici (Seoba naroda, Zemun (1962) 81, sl. 1), postavljen v prvo polovico VI. stoletja.

Ker pa žal do danes na Slovenskem ne poznamo podrobneje tipološko obdelanega drobnega gradiva iz pozne antike, navajam za opisom vsakega predmeta njegove analogije, ki so pretežno iz poznoantičnih najdišč obalpskega prostora, čeprav menim, da bi moglo spadati tudi to gradivo v isti časovni horizont kot oba fragmenta keramike.

Opis predmetov

1. Dva fragmenta svetlo rjavo žgane keramike. Ornamentirana sta z vtisnjenimi rombi, katerih celotna površina je mrežasto razdeljena. Nad tem je ornament v obliki križca. Inv. št. R 2750; šir. 7,2 cm, viš. 4,7 cm, (T. 1: 1, 2).

2. Bronasta konjska brzda, sestavljena iz podolgovate prečke osmerokotnega preseka, ki ima na koncih dvojno profilirana gumba. V sredini prečke je polkrožna zanka z navznoter usločenima koncema. Inv. št. R 2727; dolž. 15,7 cm, (T. 1: 3).

Najboljšo analogijo temu predmetu daje M. Abramić,³ vendar je zanka figuralno razčlenjena z dvema delfinoma. Volutni okras našega predmeta pa srečujemo na podobnem predmetu iz Carnuntuma.⁴ Predvsem ptujski primerek moremo po shematično zasnovani podobi obeh delfinov postaviti v pozno antiko, kar bi bila analogija iz Straubinga.⁵ Poznoantičnega izvora je verjetno tudi črnilek s tega najdišča.

3. Majhen bronast črnilek valjaste oblike. Na zgornji strani je ploščat pokrovček. V sredini pokrovčka je luknjica, v katero je vdeta zanka. Inv. št. R 2725; viš. 3,6 cm, šir. 4,6 cm, (T. 1: 4).

Za črnilek imamo bližnjo analogijo v sorodnem primerku iz pozne antike, odkritem na Drnovem pri Krškem.⁶

4. Železen avriskalp. Na eni strani je polkrožno usločena žica, druga stran pa se končuje v trikotno stranico. Srednji del pravokotnega preseka je ob robovih ornamentiran s plitvimi vrezi. Inv. št. R 2735; dolž. 11,4 cm, (T. 1: 5).

Predmet ima svojo primerno analogijo na poznoantični višinski naselbini Auf Krüppel, katere začetek postavlja H. J. Kellner⁷ v leta 550—52 po našem štetju. V primerjavi z našim eksemplarjem je ta avriskalp bolj grobo tordiran in ima za spoznanje večjo žličko. Soroden avriskalp so našli ob poznoantični žlici s Kristusovim monogramom v Carnuntumu.⁸

5. Železen stilos okroglega preseka. Na eni strani je odebeljen in dletasto priostren, druga stran je konična. Odebeljeni del je ornamentiran s prečnimi vrezi. Inv. št. R 2734; dolž. 12,6 cm, (T. 1: 6).

Za omenjeni stilos dobimo najbolj ustrezno analogijo na poznoantični naselbini iz četrtega stoletja na Moosbergu, kjer pa stilos nima gumbastega okrasa.⁹

³ M. Abramić, Poetovio, Ptuj (1925) 121. sl. 76.

⁴ Bericht des Vereins Carnuntum in Wien für das Jahr 1900, Wien 1902, T. 10: 27.

⁵ J. Keim-H. Klumbach, Der römische Schatzfund von Straubing. Münchener Beiträge zur Vor- und Frühgeschichte, Band 3, 1951, T. 45, 110.

⁶ T. Knez-P. Petru-S. Skaler, Municipium Flavium Latobiorum Neviodunum, Novo mesto (1961) T. 4.

⁷ H. J. Kellner, Die Kleinfunde aus der spätrömischen Höhensiedlung »Auf Krüppel« ob Schaan. Jahrbuch des Historischen Vereins für das Fürstentum Lichtenstein 64, 1965, 57 ss.

⁸ Bericht des Vereins Carnuntum in Wien für das Jahr 1903, Wien 1903, T. 20: 2.

⁹ J. Garbsch, Der Moosberg bei Murnau. Münchener Beiträge zur Vor- und Frühgeschichte 12, 1966, T. 28, 10.

6. Železen nož. Hrbet rezila je raven, uvita spodnja stran pa se proti konici trikotno zoži. Trn noža, ki prehaja neposredno iz rezila, je odlomljen. Inv. št. R 2752; dolž. 15 cm, (T. 2: 1).

Po uvitem rezilu je naš nož oblikovno soroden kratkemu meču iz Bele krajine.¹⁰ Enak nož prinaša tudi J. Garbsch iz omenjene postojanke Moosberg.¹¹

7. Železen nož. Hrbet in rezilo lista sta ravna ter se proti konici trikotno zožita. Trn za nasaditev prehaja neposredno iz rezila in je trikotne oblike. Inv. št. R 2753; dolž. 12,5 cm, (T. 2: 2).

Tudi za ta nož veljajo analogije, navedene pri primerku pod št. 6; k temu pa še lahko dodamo časovno neopredeljeni primerek iz Emone.¹²

8. Železna puščična ost trikotne oblike z dvema trnoma. Tulec za nasaditev je votel in okroglega preseka. Inv. št. R 2750; dolž. 9,2 cm, (T. 2: 3).

Oblikovno se ta puščica navezuje na poznoantične primerke, med katerimi je iz naših krajev podrobneje obdelana puščica od Sv. Pavla nad Vrtovinom,¹³ ki pa ima tordiran zgornji del tulca in bi ga zaradi te značilnosti mogli šteti za bizantinskega. Da so te puščice res iz tega obdobja, dokazuje grobna najdba iz Ihringena, ki jo postavlja R. Roeren¹⁴ v V. stoletje. Sorodno ost prinaša tudi H. J. Kellner¹⁵ iz poznega IV. stoletja.

9. Majhna železna sulična ost. List trikotne oblike ima v sredini plitvo rebro. Tulec je votel in sestavljen iz treh delov. Inv. št. R 2751; dolž. 8,1 cm, (T. 2: 4).

Prav tako kot puščica spada v pozno IV. stoletje oz. v zgodnje V. stoletje, kar bi dokazovali kar trije primerki iz groba na najdišču Laisacker.¹⁶

10. Koščen tulec, počen po vsej dolžini. Na eni strani je tik pod vrhom globoka prečna kanelura. Inv. št. R 2726; dolž. 8,6 cm, (T. 2: 5).

Omenjeni tulec se pojavlja često na poznoantičnih grobiščih, tako npr. pri naselbini Pocking, ter pripada koncu III. stol.¹⁷ Znan je tudi bolj geometrično ornamentiran tulec iz Lorenzberga,¹⁸ ki ga avtor opredeljuje funkcionalno kot tulec za pisala. Kot tak je znan tudi izredno soroden, a boljje ornamentiran primerek iz Carnuntuma.¹⁹

¹⁰ S. Gabrovec, Najstarejša zgodovina Dolenjske. Novo mesto (1956) T. 25; glej tudi R. Ložar, Vodnik po zbirkah Narodnega muzeja v Ljubljani, Ljubljana (1931) sl. 54; in J. Kastelic, Najdbe zgodnjega srednjega veka v Gojačah pri Gorici. ZČ 6—7 (Kosov zbornik) 1952—1953, sl. 8.

¹¹ J. Garbsch, o. c. T. 52, 28.

¹² J. Klemenc, Zgodovina Emone. Zgodovina Ljubljane 1, 1956, sl. 48.

¹³ J. Kastelic, o. c., sl. 15. Zelo sorodne puščice v podobi lastovičjega repa so znane iz datiranih najdb VI.—VIII. stoletja iz Dalja in Jakovo—Surčina (Seoba naroda, Zemun (1962) 78, sl. 2—5 in 111, sl. 4), Podobne primerke iz staroslovanskih najdišč prinašajo še D. Pribaković (Vesnik vojnog muzeja u Beogradu 11—12, 1966, 65 in T. 8), Beninger (Jahrbuch des oberösterreichischen Musealvereines 107, 1962, 154, sl. 6) in B. Marušič (Istra u ranom srednjem veku, Pula (1964) T. 8).

¹⁴ R. Roeren, Zur Archäologie und Geschichte Südwestdeutschlands im 3. bis 5. Jahrhundert n. Chr. Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums Mainz 7, 1960, sl. 7.

¹⁵ H. J. Kellner, o. c., sl. 7, 11.

¹⁶ R. Roeren, o. c., sl. 8.

¹⁷ H. J. Kellner, Die römische Ansiedlung bei Pocking und ihr Ende. Bayerische Vorgeschichtsblätter 25, 1960, T. 10, 3.

¹⁸ G. Ulbert, Der Lorenzberg bei Epfach. Münchener Beiträge zur Vor- und Frühgeschichte 9, 1965, T. 23: 8.

¹⁹ Bericht des Vereins Carnuntum in Wien für das Jahr 1900, Wien 1902, T. 10: 8. Zelo številni so koščeni tulci za iglo v ženskih grobovih VII.—VIII. stoletja v Vojvodini (Seoba naroda, Zemun (1962) 40, sl. 18 — Bogojevo, grob 42; 44, sl. 1 — Mali Idjoš; 50, sl. 6 — Nadrljan, grob 6 in grob 40; 58, sl. 2 — Sokolac; 100, sl. 10 — Vojka, grob 41). Posebej bi omenili grob 81 (ženski) iz Vrbasa (Seoba naroda, 65, sl. 8), ki ima ob konceh okras sestavljen iz prečnih žlebov, v sredini pa večje polje izpolnjeno z diagonalnimi kanelurami, ki dajejo rombičast vzorec.

11. Železna pasna spona ledvičaste oblike. V sredini je masiven trn trikotnega preseka. Inv. št. R 2725; šir. 6 cm, (T. 2: 6).

Pri pasnih sponah je časovna opredelitev težavnejša, ker se oblikovno niso vsaj železni primerki bistveno spremenili, saj jih dobimo tako v pozno rimskih grobovih²⁰ kot tudi v nekropolah VI. stol.²¹

12. Železen okov z ojesa s pravokotnim presekom in z nekoliko razširjenim obodom. Inv. št. R 2739; pr. 4 cm, (T. 2: 7).

Najbolj ustrezno analogijo dobimo pri J. Garbschu,²² ki jo postavlja v pozno antiko in jo razlaga kot okov ojesa ali voza.

Na T. 5 sem iz gradiva z Vratoloma izbrala železno okovje vrat. Nesporno sodijo k sami ključavnici okovi na T. 5: 1 in 2, zelo verjetno pa tudi plošča T. 5: 5, ki jo srečujemo na zadnji strani poznoantične ključavnice, objavljene pri J. Garbschu.²³ Iz profilov žebeljev okova same ključavnice lahko sklepamo na debelino lesenih vrat, ki je znašala 5,2 cm. Toliko pa znaša tudi debelina lesene deske, na katero sta bila pribita tečaja na T. 5: 8 in 9. Zato smemo z veliko verjetnostjo domnevati, da so tečaji sodili h ključavnici pod št. 1 in 2 na T. 5. Zapah ključavnice T. 5: 15 je danes žal močno zarjavel in ne deluje, vendar domnevam, da sodi k sami ključavnici. K zapahu bi sodila tudi svinčena utež,²⁴ ki je pa med našim gradivom nismo našli. Del tečaja verjetno nekaterih drugih vrat sta žeblja na T. 5: 7 in okov z zanko T. 5: 6. Glede časovne opredelitve vse ključavnice daje ustrezno analogijo več poznoantičnih primerkov.²⁵ Enostavne tečaje z masivnim žebeljem in okovom z zanko (T. 5: 6, 7) prinaša J. Garbsch²⁶ in jih opredeljuje kot dele tečajeve.

Opis okovov, ki sodijo h ključavnici:

15. Plošča ključavnice iz železa. Je kvadratne oblike s podolgovato luknjo v sredini. V vogalih so ohranjeni žebli s ploščatimi glavnicami. Inv. št. R 2728; dolž. 9,5 cm, (T. 3: 1).

14. Deformiran in uvit del železnega zapaha s tremi odprtini za bradavice ključa in dvema manjšima luknjama. Inv. št. R 2741; dolž. 14,3 cm, (T. 5: 2).

15. Polkrožno usločena železna plošča. En rob je zapognjen navznoter. V sredini sta dve luknji za zakovice. Inv. št. R 2745; dolž. 10,7 cm, šir. 7,5 cm, (T. 3: 3).

16. Železen šarnir, sestavljen iz dveh podolgovatih ploščic. Vsaka izmed njih ima dve luknji, v kateri sta vdeta dva žeblja. Inv. št. R 2729 a; dolž. 9,4 cm, (T. 5: 8).

17. Železen šarnir, sestavljen iz dveh podolgovatih ploščic. Vsaka izmed njih ima dve luknji, v kateri sta vdeta dva žeblja. Inv. št. R 2729 b; dolž. 8,7 cm, (T. 5: 9).

18. Železen žebelj pravokotnega preseka s trikotno konico. Zgornji del je polkrožno usločen. Inv. št. R 2738 a; dolž. 11 cm, (T. 5: 7).

19. Železen tečaj pravokotnega preseka z uvitima krakoma in okroglo zanko. Inv. št. R 2738 b; dolž. 12,2 cm, (T. 5: 6).

Verjetno spadata k okovom ključavnice in vrat še žeblja na T. 5: 11, 12.

20. Majhen železen, trikotno oblikovan žebelj s polkrožno glavico. Delno ukrivljen. Inv. št. R 2737 a; dolž. 3,9 cm, (T. 5: 14).

21. Majhen železen, trikotno oblikovan žebelj s polkrožno glavico. Inv. št. R 2737 b; dolž. 3,5 cm, (T. 5: 15).

²⁰ R. Roeren, o. c., sl. 6, 4.

²¹ D. Dimitrijević, Gepidska nekropola »Kormadin« kod Jahova. Rad Vojvodjanskih muzeja 9, 1960, 5 ss, T. 5: 16.

²² J. Garbsch, o. c., T. 37, 37.

²³ J. Garbsch, o. c., T. 35, 16.

²⁴ H. J. Kellner, Ausgrabungen an Badegebäuden in Nordwest-Noricum. Bayerische Vorgeschichtsblätter 24, 1959, sl. 5, 18.

²⁵ H. J. Kellner, Auf Krüppel, o. c., sl. 8, 1—4; J. Garbsch, o. c., T. 35, 16.

²⁶ J. Garbsch, o. c., 33, 20; 34, 14—19 in 29.

Med žebliji lahko ločimo skupino žebeljev s T glavico (T. 4: 5, 6, 11, 12), žeblje s sploščeno, na stran uvito glavico (drugi na T. 4) in skupino žebeljev z enostransko uvitim, običajno koničnim zaključkom (T. 5: 1—17). Žebliji s T glavico so značilni za vso antiko, na poznoantičnih postojankah pa jih dobimo mestoma v zelo velikem številu, kot npr. v Straubingu.²⁷ Tip žebeljev s sploščeno glavico pa srečujemo že na Štalenskem vrhu.²⁸

Od drugih predmetov je potrebno omeniti še tordirano železno palico, sorodno po izdelavi tordirani železni ovrtnici, ki jo stavlja Roeren²⁹ v pozno antiko (T. 4: 1). Zaključnim obdobjem antike pripada tudi železno orodje na T. 4: 4.³⁰

22. Ovita železna palica, na eni strani stožčasto zaključena. Delno nabrekla od rje. Inv. št. R 2744; dolž. 57,6 cm, (T. 4: 1).

23. Železno orodje s pravokotnim žeblljastim nastavkom, ki je na vrhu polkrožno, dletasto skovano. Inv. št. R 2745; dolž. 15,6 cm, (T. 4: 4).

24. 42 žebeljev iz železa, klinastih oblik in kvadratnega preseka. Glavice žebeljev so okrogle ali pa je zgornji del trna polkrožno usločen. Inv. št. R 2736; različnih velikosti, (T. 3: 4, 5, 10, 11, 12; T. 4: 2, 3, 5—21; T. 5: 1—17).

Z najdišča Vratolom hrani Narodni muzej v Ljubljani tudi nekaj brusov, hišnega lepa, keramičnih in kamnitih vijčkov ter nekaj uteži iz gline, ki bi jih najbolje opredelili za halštatske. V ta časovni horizont sodi verjetno tudi fragmentirana bronasta zapestnica na T. 2: 8.³¹ Starejši železni dobi pripisujejo tudi vijčke bikoničnih oblik,³² prav tako pa tudi večje uteži za statve.³³

25. Kamnit vijček okrogle oblike z luknjo v sredini. Inv. št. R 2751; viš. 1,7 cm, (T. 5: 20).

26. Keramičen vijček bikonične oblike z luknjo v sredini. Inv. št. R 2746; viš. 2,6 cm, (T. 6: 3).

27. Vijček iz svetlo rjavo žgane ilovice. Je bikonične oblike z luknjo v sredini. Spodnji del je odbit. Inv. št. R 2747; šir. 5 cm, (T. 5: 19).

28. Keramičen vijček, bikonične oblike z luknjo v sredini. Inv. št. R 2748; viš. 2 cm, (T. 5: 18).

29. Vijček iz rdeče žgane ilovice, bikonične oblike in z luknjo v sredini. Inv. št. R 2749; viš. 2 cm, (T. 6: 6).

30. Utež za statve iz rjavo žgane, prečiščene ilovice, stožčaste oblike in prečno prevrtana. Polovica uteži manjka. Inv. št. R 2768; viš. 15,5 cm, (T. 6: 7).

31. Spodnji del keramične uteži za statve iz rjavo žgane ilovice. Je stožčaste oblike in prečno prevrtana. Inv. št. R 2769; viš. 8,4 cm, (T. 6: 4).

32. Spodnji del keramične uteži za statve iz rjavo žgane ilovice. Je stožčaste oblike in prečno prevrtana. Inv. št. R 2770; viš. 7,6 cm, (T. 6: 8).

33. Spodnji del keramične uteži za statve iz rdečkastorjavo žgane ilovice. Je stožčaste oblike in prečno prevrtana. Inv. št. R 2771; viš. 8 cm, (T. 6: 5).

34. Keramična utež za statve iz rjavo žgane ilovice. Je stožčaste oblike in prečno prevrtana. Inv. št. R 2772; viš. 10,2 cm, (T. 5: 23).

²⁷ J. Keim-H. Klumbach, o. c., T. 45, 114.

²⁸ O. Schaaber, Beiträge zur Frage des norischen Eisens. Carinthia I. 153, 1965, 129 ss., T. 16, 59 in 60. W. Schmid, Norisches Eisen, Wien (1952) sl. 47.

²⁹ R. Roeren, o. c., sl. 7.

³⁰ J. Garbsch, o. c., T. 50, 56—57.

³¹ V. Stare, Prazgodovinske gomile iz Rovišča. AV 13—14, 1962—1965 (1965) T. 6, 19—20.

³² V. Stare, o. c., T. 9, 3—14; ista; Železnodobne gomile na Vinkovem vrhu. AV 15—16, 1964—1965 (1965) T. 18: 3; 14; ploščat primer pa ima na T. 1: 12 iz tumulusa 8. F. Stare, Vače. Arheološki katalogi Slovenije 1, 1955, T. 29: 1—36.

³³ K. Kromer, Brezje. Arheološki katalogi Slovenije 2, 1959, tum. 1, grob 67; tum. 13, grob 29.

35. Utež za statve iz rjavo žgane ilovice. Je stožčaste oblike in prečno prevrtana. Polovica uteži manjka. Inv. št. R 2773; viš. 13 cm, (T. 6: 2).

36. Zgornji del keramične uteži iz rdečkastorjavo žgane ilovice. Ohranjena je sled prečne odprtine. Inv. št. R 2774; viš. 5,4 cm, (T. 5: 21).

37. Keramična utež iz rjavo žgane ilovice. Je stožčaste oblike in prečno prevrtana. Na vrhu je precej globoka jamica. Inv. št. R 2775; viš. 9,4 cm. (T. 6: 1).

38. Zgornji del uteži iz rdečkastorjavo žgane ilovice. Na spodnji strani je sled prečne odprtine. Inv. št. R 2776; viš. 6,7 cm, (T. 5: 22).

39. Fragment bronaste zapestnice. Je tordirana in se na koncu nekoliko zožuje. Inv. št. R 2724; deb. do 0,7 cm, (T. 2: 8).

40. Več fragmentov hišnega lepa iz rjavo žgane, prečiščene ilovice, s sledovi odtisnjenega protja. Inv. št. R 2777, 2778.

41. 16 komadov brusnih kamnov različnih oblik in velikosti. Inv. št. R 2752—2767.

V sklop Gorjancev spada vsekakor tudi najdišče Pendirjevka; iz njega objavlja J. Werner bronasto pasno spono, bronasto spiralo neke fibule, bronast gumb in modro stekleno jagodo iz zgodnj srednjeveških uničenih grobov. V Narodnem muzeju shranjeno gradivo iz najdišča Pendirjevke pa je naslednje:

1. Pasna spona rombičnega preseka iz srebra z masivnim, navzdol usločenim trnom, ki se v sredini razširi. Inv. št. R 2651; šir. 5,7 cm, (sl. 1: 4).

2. Srebrna pasna spona, ledvičaste oblike, okroglega preseka z masivnim, navzdol usločenim trnom. Inv. št. R 2652; šir. 2,9 cm, (sl. 1: 5).

3. Bronasta pasna spona, ledvičaste oblike, okroglega preseka z odlomljenim trnom. Inv. št. R 2654; šir. 4,8 cm, (sl. 1: 6).

4. Koščen enoreden glavnik z deloma poškodovanimi zobmi. Inv. št. R 2629; dolž. 20,5 cm, (sl. 1: 7). Osrednji del glavnika je vdet med dve trikotno zaključeni koščen ploščici in pritrjen z bronastimi zakovicami. Tako del z zobmi kot obe ploščici so okrašeni s pikčastim ornamentom, ob robovih pa z žlebičastim okrasom.

Datacijo glavnika v VI. stoletje dokumentirajo najdbe sorodnih glavnikov³⁴ in je njegova časovna opredelitev jasna in s tem verjetno tudi etnična pripadnost. Za obe pasni sponi s prečnim nastavkom na trnu pa bi mogli navesti kot najbolj ustrezne in časovno jasno opredeljene analogije one iz gepidske nekropole v Kormadinu, ki jo stavlja D. Dimitrijevič³⁵ v konec V. in prvo polovico VI. stoletja, s tem, da ne more biti kasnejša od leta 567, ko so Avari in Langobardi uničili gepidsko državo. Soroden trn s prečko pa ima tudi pasna spona iz Pendirjevke, ki jo objavlja že J. Werner³⁶ in je zato nismo vključili med slikovno gradivo na sl. 1.

Južno nad vasjo Mihovo je bilo na ledini »Na ulici« veliko grobišče. Prvi grob je odkril neki kmet že leta 1884. Sodeč po pridatkih, pravi Kuš-

³⁴ J. Werner, o. c. B, T. 8: 1—Várpalota grob 18; T. 14: 1—Várpalota grob 50; T. 16: 5, 6—Jutas grob 196; T. 44: 6—Dunaj VI; T. 44: 15—Schwechat grob 2; T. 44: 16—Schwechat grob 16; T. 46: 3—Poysdorf grob 6; T. 47: 11—Poysdorf grob 4; najboljšo analogijo pa predstavljata oba glavnik iz groba 17 in 20 iz Neu-Ruppersdorfa — T. 49: 15 in 24, ker sta tudi enako okrašena ter glavnik iz zlatarjevega groba, odkritega v Brnu — T. 56: 12. Gradivo, ki ga objavlja J. Werner, hrani NHM na Dunaju pod inv. štev. 62892—62896.

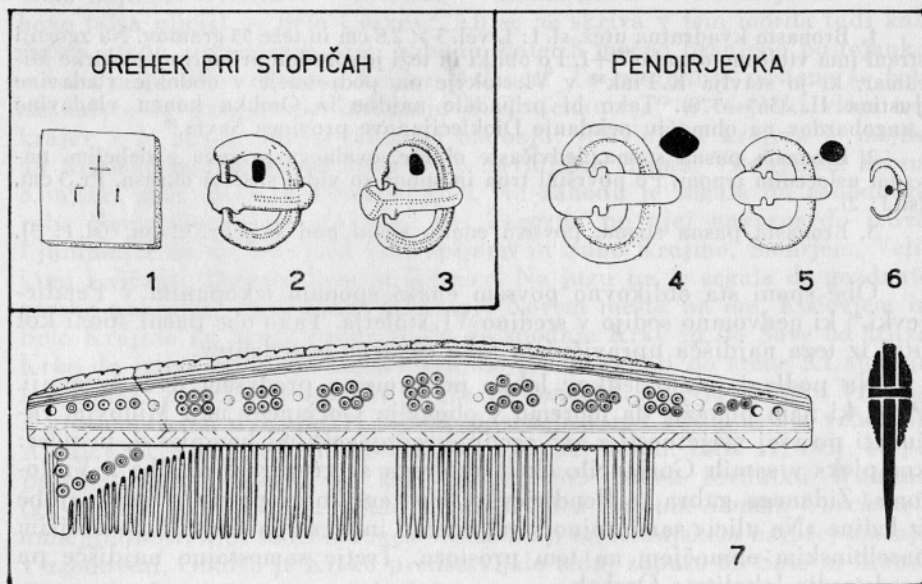
³⁵ D. Dimitrijevič, o. c., T. 1: 11; T. 5: 18.

³⁶ J. Werner, o. c. B, T. 67: 5.

ljan, je bil grob verjetno iz merovinške dobe. Po vsej verjetnosti moremo povezovati te najdbe — predvsem koščen glavnik, okrašen s krožci, in štiri pasne sponke — dve iz belega metala in dve bronasti — z onimi, ki jih omenja J. Werner³⁷ pod najdiščem Mihovo—Gorjanci.

Omenim naj še podatek Globočnika,³⁸ po katerem so našli v vasi Hrastje pri Orehovici merovinške najdbe.

Dr. S. Gabrovec me je opozoril še na skupino zgodnesrednjeveških predmetov iz Orehka, na tem mestu se mu najlepše zahvaljujem.

Sl. 1. 1—5 Orehek pri Stopičah, grobni pridatki; 4—7 Pendirjevka nad Mihovim, slučajne najdbe. 1—3, 6 bron; 4, 5 srebro; 7 kost. 1—7 = ½

Abb. 1. 1—5 Orehek bei Stopiče, Grabbeigaben; 4—7 Pendirjevka ob Mihovo, Zufallsfunde. 1—3, 6 Bronze; 4, 5 Silber; 7 Knochen. 1—7 = ½

V Muzejski kroniki (Poročilo deželnega muzeja Rudolfinum v Ljubljani za leti 1911 in 1912, Ljubljana 1913, 3) poročajo, da je »8. III. dobil muzej obvestilo, da so zasledili v vinogradu na Orehku, občina Stopiče, spet človeška okostja. Že meseca decembra 1910 so zadeli na Vrhu, vas Orehek na posestvu hiše št. 1 (vulgo Turk) na parceli 2544 na grobišče in tam izkopali 26 okostij ter jih po odredbi žandarmerije znesli v koših v mrtvašnico. Eno bronasto zaponko in eno ploščico je prejel muzej od g. župnika Jak. Porenta, ki je obenem sporočil vso zadevo. Muzej je naprosil g. župnika, da naj bi takoj sporočil, ako najdejo še kako okostje. To se je zgodilo 8. III. — Muzej je bil takoj na licu mesta, a žal ni dobil nobenega

³⁷ J. Werner, o. c. B., T. 59: 19—22.

³⁸ Globočnik, Arheološka karta Kranjske v MMK 2, 1889.

celega groba več. Samo eno okostje, odkrito 22. II. je ležalo še deloma na licu mesta. — Iz tega se je dalo vsaj toliko dognati, da so bili tam gori ravninski grobovi rimskih kmetovalcev iz pozne dobe, morebiti iz tretjega ali četrtega veka. — Na grobišču, ki je merilo 8×6 m, so izkopali po zapiskih posestnika Janeza Murna v Orehku, št. 16. I. 1910, dne 29. XII. tri, 30. XII. devet, 31. XII. šest okostij; I. 1911 dne 2. I. štiri, 3. I. tri, 13. I. eno in 22. II. dve okostji. Razen nekaj bronastih, zelo razjedjenih zaponk in nekaj lončkov, ki so jih pa potolkli, niso našli ničesar.« V NMLj hranijo iz tega najdišča naslednje predmete:

1. Bronasta kvadratna utež, sl. 1: 1, vel. $3 \times 2,8$ cm in teže 55 gramov. Na zgornji strani ima vtolčeno oznako $\Gamma+I$. Po obliki in teži je sorodna primerku iz zbirke Miramar, ki jo stavlja K. Pink³⁹ v VI. stoletje oz. podrobneje v obdobje vladavine Justina II. (565–578). Tako bi pripadale najdbe iz Orehka koncu vladavine Langobardov na območju nekdanje Dioklecijanove province Savia.⁴⁰

2. Bronasta pasna spona, ledvičaste oblike, ovalnega preseka z debelim, navzdol usločenim trnom. Po površini trna in spona so vidni sledovi okrasa. Pr. 3 cm, (sl. 1: 2).

3. Bronasta pasna spona, povsem enaka sponi pod št. 2. Pr. 3,1 cm, (sl. 1: 3).

Obe sponi sta oblikovno povsem enaki sponam izkopanim v Pendirjevki,⁴¹ ki nedvomno sodijo v sredino VI. stoletja. Tako obe pasni sponi kot utež iz tega najdišča upravičujeta tako časovno opredelitev.

Na podlagi teh izsledkov lahko povzamemo predvsem dve dognanji. Prvo, ki nam pokaže, da moremo v območju Gorjancev nad Mihovim računati po vsej verjetnosti z več zgodnesrednjeveškimi kompleksi, in sicer: kompleks v samih Gorjancih, okoli katerega se grupirajo najdbe z Vratoloma, Zidanega gabra in Pendirjevke, medtem ko bi predstavljale najdbe iz ledine »Na ulici« samostojno komponento in bi se povezovale s starejšim naselbinskim območjem na tem prostoru. Tretje samostojno najdišče pa predstavlja lokaliteta Orehek.

Drugo vprašanje, ki bi se ga še dotaknila, ker ga vsiljuje gradivo samo, pa je vprašanje, koliko ne moremo na območju Vratoloma in Zidanega gabra računati na starejše poznoantične zametke utrdbe; to me utrjuje v prepričanju, da je osnova tem zgodnesrednjeveškim najdiščem podana že s poznoantično poselitvijo, ko je prebivalstvo zapuščalo ravnice šentjernejskega polja in se umikalo v Gorjance in refugije, ki so jih tu postavili. Sama lega teh postojank pa je vkljub temu ugodno izbrana na prehodu pod Trdinovim vrhom, ki spaja pokrajino okoli Šentjerneja s hrvaškim Žumberkom. Skupaj z langobardskimi najdbami iz Bele cerkve pa nakazujejo zgodnesrednjeveška najdišča šentjernejske okolice, da je v naseljitveni zgodovini teh krajev v tem času treba upoštevati nove poselitvene vidike, ki močno spominjajo na prejšnje prazgodovinsko stanje. Tudi v prazgodovini sta bili ti območji središče poselitve in istočasno zápora za

³⁹ K. Pink, *Römische und byzantinische Gewichte in österreichischen Sammlungen. Sonderschriften des österreichischen archäologischen Institutes in Wien*, Band 12, 1958, 95.

⁴⁰ J. Werner, o. c. A, 121 ss.

⁴¹ J. Werner, o. c. B, T. 67: 5.

promet po Krki.⁴² Tudi zaradi teh vidikov menim, da je bilo treba pokazati vse nam danes znano gradivo iz najdišča Vratolom na Gorjancih in upoštevati ves zgodnesrednjeveški material iz te okolice. Tako so omogočena tudi nadaljnja raziskovanja širše pomembnih vprašanj in vpogled na material za morebitni kasnejši opis krajevine zgodovine tega v zgodnjem srednjem veku tako pomembnega, a arheološko-topografsko slabo raziskanega območja.

Te ugotovitve nas tudi silijo, da se vprašamo, kaj pomeni skoraj sklenjena vrsta najdišč: Orehek — Vratolom — Zidani gaber — Pendirjevka — Mihovo (»Na ulici«) — Bela Cerkev? Ali se ne skriva v tem morda tudi kak sistem utrd, usmerjenih proti zahodu, katerih močno branjena postojanka v zaledju bi bila trdnjava Velike Malence? To spoznanje postane še bolj zanimivo, če pritegnemo izvajanja B. Grafenauerja⁴³ o mejaški vlogi teh krajev v le nekaj stoletij mlajšem obdobju: »Savinjska krajina je mejila na Koroško in Podravske krajino ob Savinjskih Alpah, Vitanjskem hrbtu, Konjiški gori, Boču in Donački gori. Na zahodu je segala do zahodnega roba Savinjske doline, do Save pri Zagorju, po njej navzgor do izliva Ljubljanske in do črte med Grosupljami in Suho Krajino, Šmarjem, Velikimi Laščami, Dobropoljem in Ribnico. Na jugu pa je segala do gozdnate gorske pokrajine med dolino Krke pri Novem mestu na eni, Kočevjem in Belo Krajino na drugi strani, dalje do spodnje Krke in do Save od izliva Krke do izliva Sotle. Savinjsko krajino so upravljali do srede XI. stoletja krajišniki iz rodu Ariboncev, ki jih je konec X. stoletja ženitev Viljema z grofico Hemo dvignila v najbolj pomemben rod fevdalcev v vzhodnih Alpah.« Fr. Kos, Zgodovinske črte o kranjski deželi. IMK 11, 1901, 10 pa posebej omenja listino, ko kralj Arnulf 895 podeli fevdniku Waltunu (gl. še IMK 4, 1894, 227): »*aliud predium ultra fluuium Sowam Gurcheuelit nuncupatum*«, kjer se Krško med vsemi kraji na Kranjskem najprej omenja v zgodovini. Gotovo je Krško predstavljalo tedaj zaporo ob Savi in branik Savinjske krajine na jugovzhodu.

Jugovzhodno od Savinjske krajine je ležala »*Marchia Ungarica*«,⁴⁴ kasneje (Valvasor IV, 385) omenjena tudi kot Slavonica ali kot Vindorum Marchia. Njeno ozemlje med Kolpo in Krko se je delilo v tri pokrajine: »*Prima ergo provincia vocatur Goriche, secunda Megurechye et Podgorya et ... tertia autem Methlika, Syhenstayn et Syhembergh*« (po Tkalčič, Mon. II 48, LVI). Po A. Mellu (o. c. 86) naj bi to področje dokončno prešlo v roke Španhajmov in Andechs-Meranov leta 1091.

Glede strategije španhajmskih ministerialov, ki so jim koroški vojvode zaupali nalogo potisniti hrvaško mejo čez Gorjance, je topografsko na-

⁴² Težje pa je v tej naselitveni shemi razložiti pojav sočasnega groba na tleh nekdanjega — gledano iz srednjega veka — antičnega središča Neviodunum; F. Stefan, Joanneum 6, 1945, 295 in T. 2, 5.

⁴³ Zgodovina slovenskega naroda II (1965), 148 in zemljevid 22: Razvoj slovenskih pokrajin od konca X. do začetka XIII. stoletja ter poglavje Razvoj slovenske narodnostne meje do dvanajstega stoletja na str. 141 sl.; M. Kos, Zgodovina Slovencev. Ljubljana (1955) sl. na str. 111, ki prikazuje politično razdelitev slovenskih pokrajin v IX. stoletju.

⁴⁴ A. Mell, Die historische und territoriale Entwicklung Krains vom X. bis ins XIII. Jahrhundert. Graz (1888) 82 sl.

drobno dopolnil P. Blaznika (*Zemljiško gospostvo v območju freisinške dolenske posesti*, Razprave SAZU IV/6 1958) I. Pirkovič.⁴⁵ Iz razporeditve gradov na tem mejnem območju vidimo, da se presenetljivo skladajo s črto zgodnesrednjeveških postojank. Ker je ta pokrajina do XIII. stoletja mejno območje, se postavlja vprašanje, ali ni imela v zgodnjem srednjem veku kake vloge tudi kot del krajine Ljudevita Posavskega (Fr. Kos, *Hrvatsko-slovenska vstaja pod panonskim Ljudevitom*. Kres 2, 1882, 334; B. Grafenauer, o. c. I (1964), 421 v poglavju *Upor pod vodstvom Ljudevita Posavskega in konec slovenske notranje samostojnosti*). Ker je njegovo upravno središče v Sisciji, smemo domnevati, da se krije v njegovem imenu tudi spomin na antično provinco Savia (Anonimni geograf iz Ravene se očitno moti, ko govori o Valeriji). Dokler s tega prostora nimamo še drugih arheoloških dokazov iz zgodnjega srednjega veka, tako dolgo tudi ne moremo z gotovostjo sklepati, ali je to območje — z nekdanjim središčem v Neviodonumu — dedič zahodnega jedra kasnoantične province Savia. Šele najdbe iz teh dob bi mogle osvetliti tudi ta vprašanja, ki jih nakazujejo rezultati raziskovanj v Vranju pri Sevnici, Velikih Malencah, na Drnovem, Beli Cerkvi in v širšem območju Gorjancev okrog Mihovega. Ravno zato so pomembna izkopavanja NMLj v Hrvaškem brodu — nekdanjem Gutenwertu, želeli pa bi, da preidejo v sistematično raziskovanje še na območju Starega gradu nad Kostanjevico (*Veste Landestrost?*) in ruševin krškega gradu. Potem bi bilo verjetno tudi lažje vključiti zgodnesrednjeveške najdbe iz Gorjancev v obča zgodovinska dogajanja na tem prostoru.

ZUSAMMENFASSUNG

Einige frühmittelalterliche Funde aus den Gorjanci

Aus den Ergebnissen dürfen wir vor allem zwei Resultate hervorheben. Das erste besagt, daß im Bereich der Gorjanci (Uskokengebirge) ob Mihovo mit aller Wahrscheinlichkeit mehrere frühmittelalterliche Komplexe anzunehmen sind, u. zw. jener in den Gorjanci selbst, um welchen sich die Funde aus Vratolom, Zidani gaber und Pendirjevka gruppieren, während die Funde vom Brachland »Na ulici« (Mihovo) eine selbständige Komponente darstellen dürften, zum älteren Siedlungsbereich in jenem Raum gehörig. Der dritte selbständige Fundort wäre die Örtlichkeit Orehek.

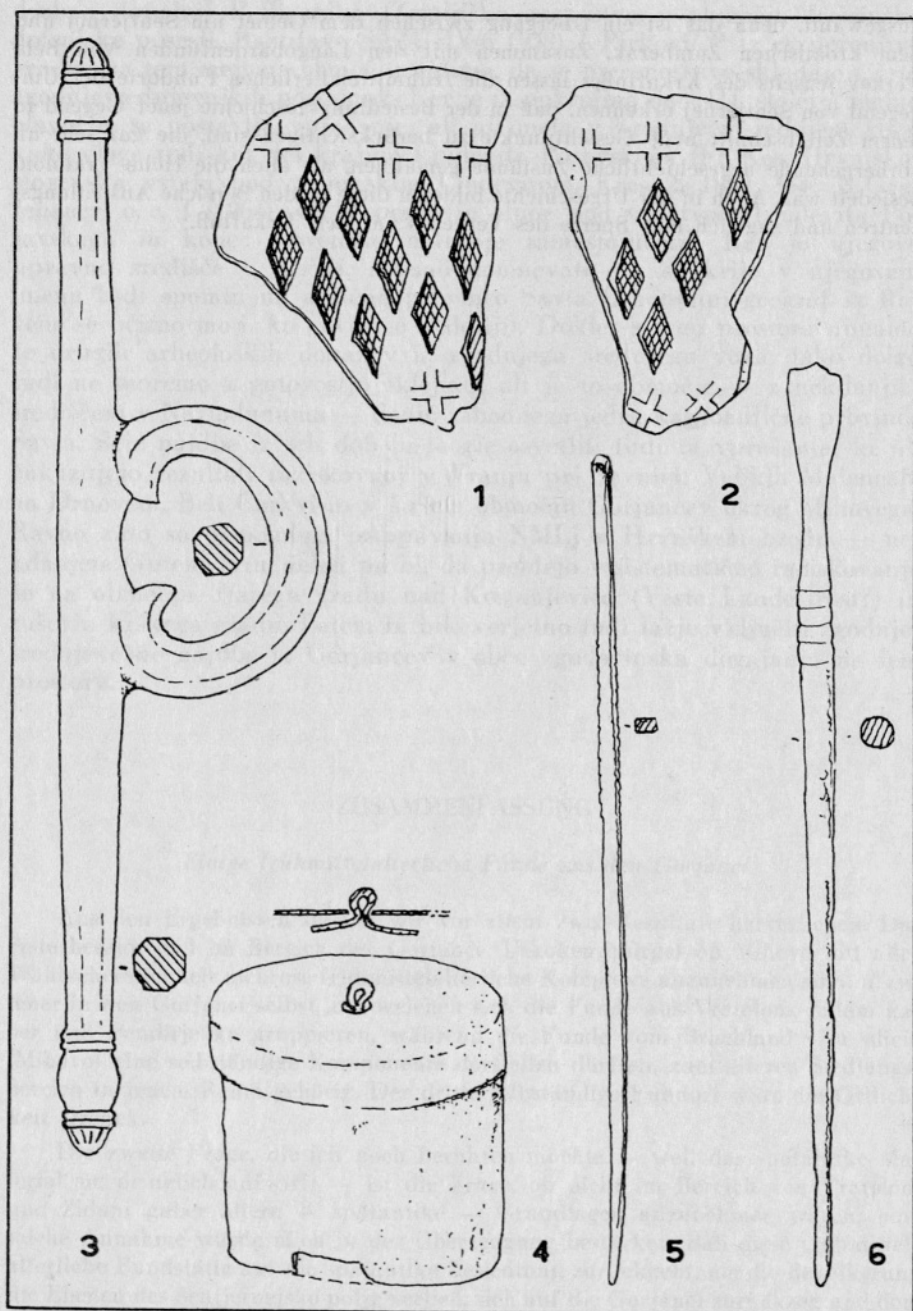
Die zweite Frage, die ich noch berühren möchte — weil das spätantike Material sie dringlich aufwirft — ist die Frage, ob nicht im Bereich von Vratolom und Zidani gaber ältere — spätantike — Grundlagen anzunehmen wären; eine solche Annahme würde mich in der Überzeugung bestärken, daß diese frühmittelalterliche Fundstätte auf die spätantike Besiedlung zurückgeht, als die Bevölkerung die Ebenen des Šentjernejsko polje verließ, sich auf die Gorjanci zurückzog und dort refugia errichtete. Die Lage dieser Siedlungspunkte unter Trdinov vrh ist glücklich

⁴⁵ K topologiji freisinških posesti na Dolenskem. Kronika 9, 1961, 174.

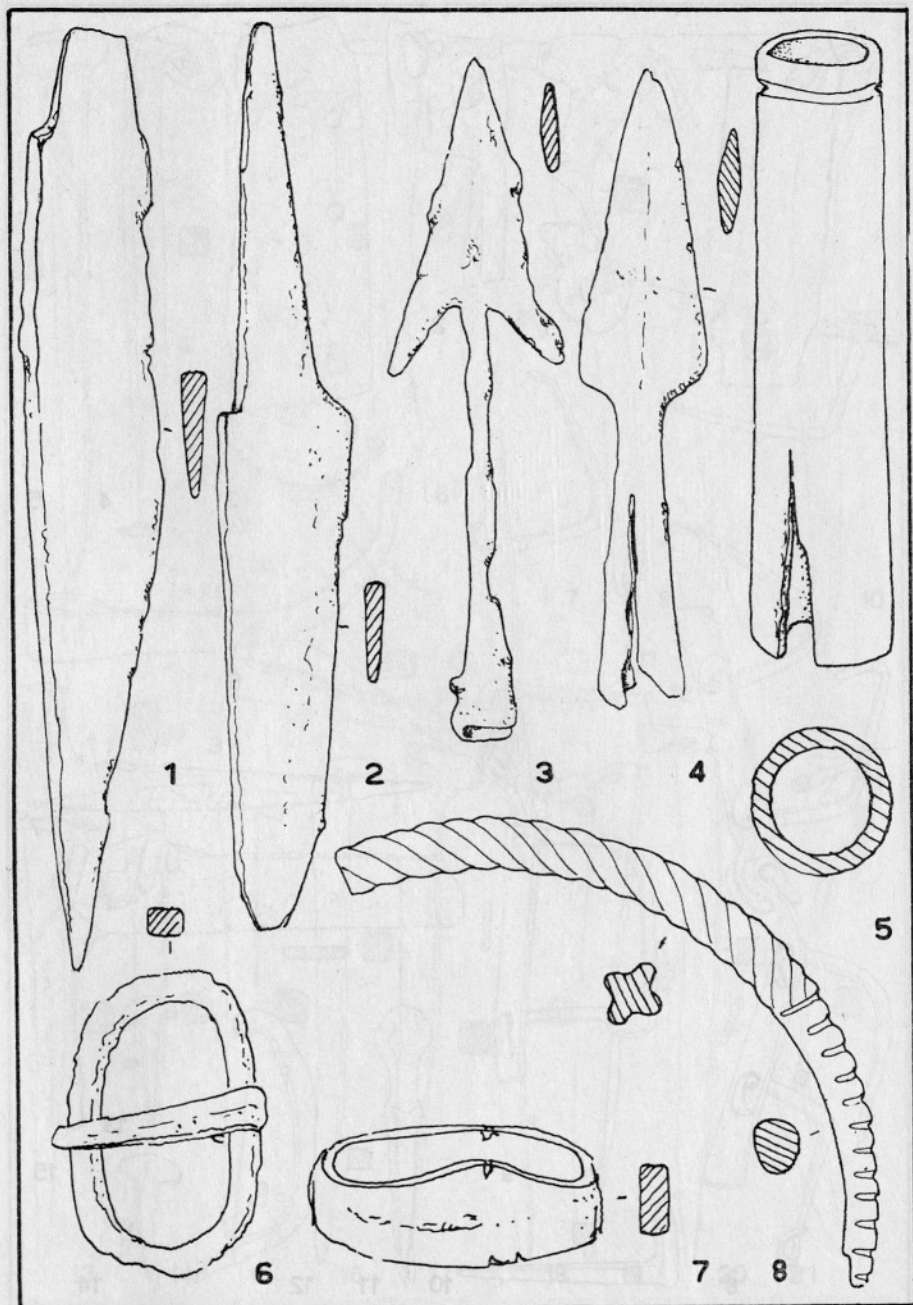

ausgewählt, denn das ist ein Übergang zwischen dem Gebiet um Šentjernej und dem kroatischen Zumberak. Zusammen mit den Langobardenfunden von Bela Cerkev jenseits des Krkaflusses lassen die frühmittelalterlichen Fundorte der Umgegend von Šentjernej erkennen, daß in der Besiedlungsgeschichte jener Gegend in jenem Zeitabschnitt neue Gesichtspunkte zu berücksichtigen sind, die gar sehr an vorhergehende urgeschichtliche Zustände gemahnen, als auch die Höhe Vratolom besiedelt war. Auch in der Urgeschichte bildeten diese beiden Bereiche Ansiedlungszentren und zugleich eine Sperre des Verkehrs auf dem Krkafluß.

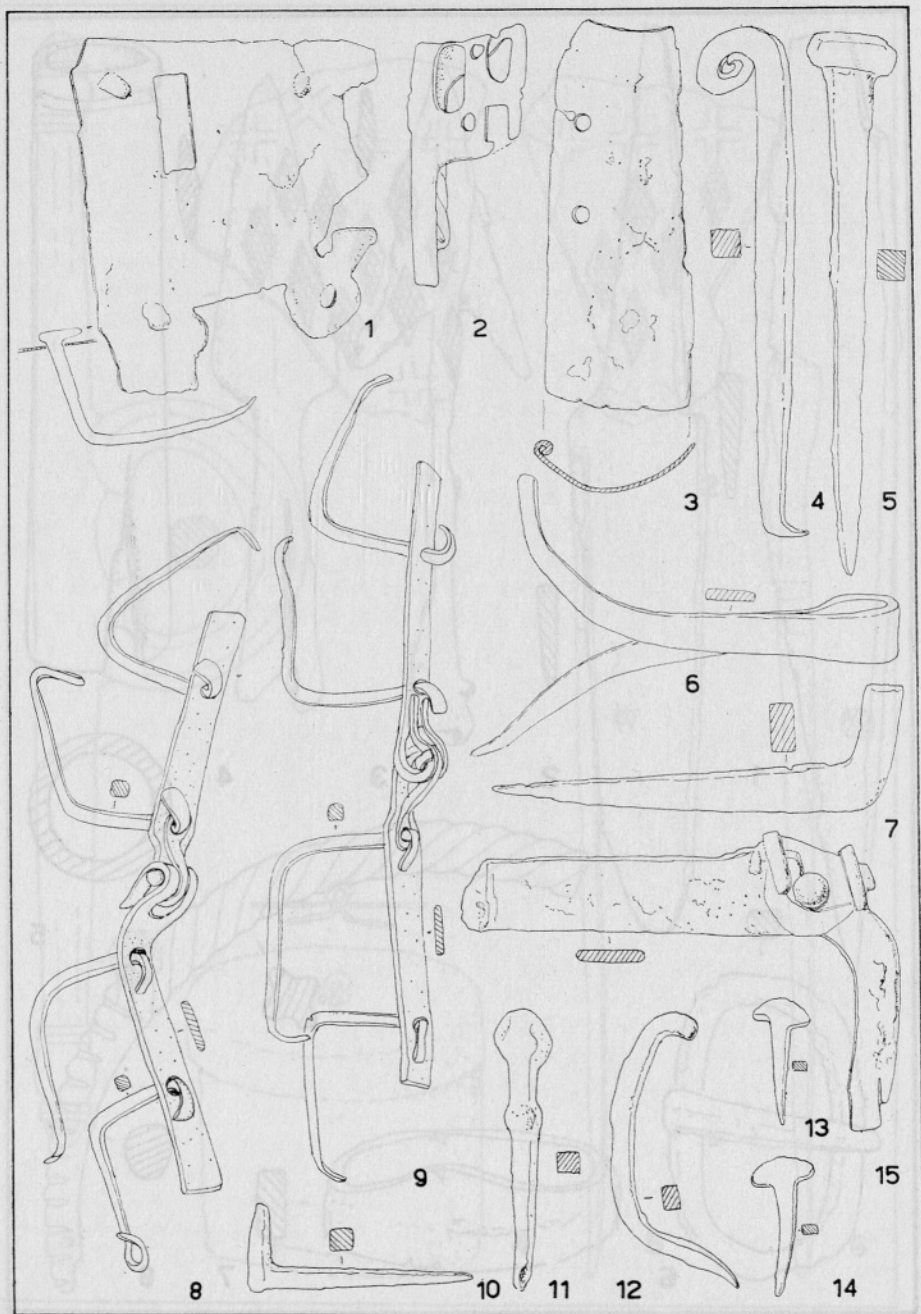

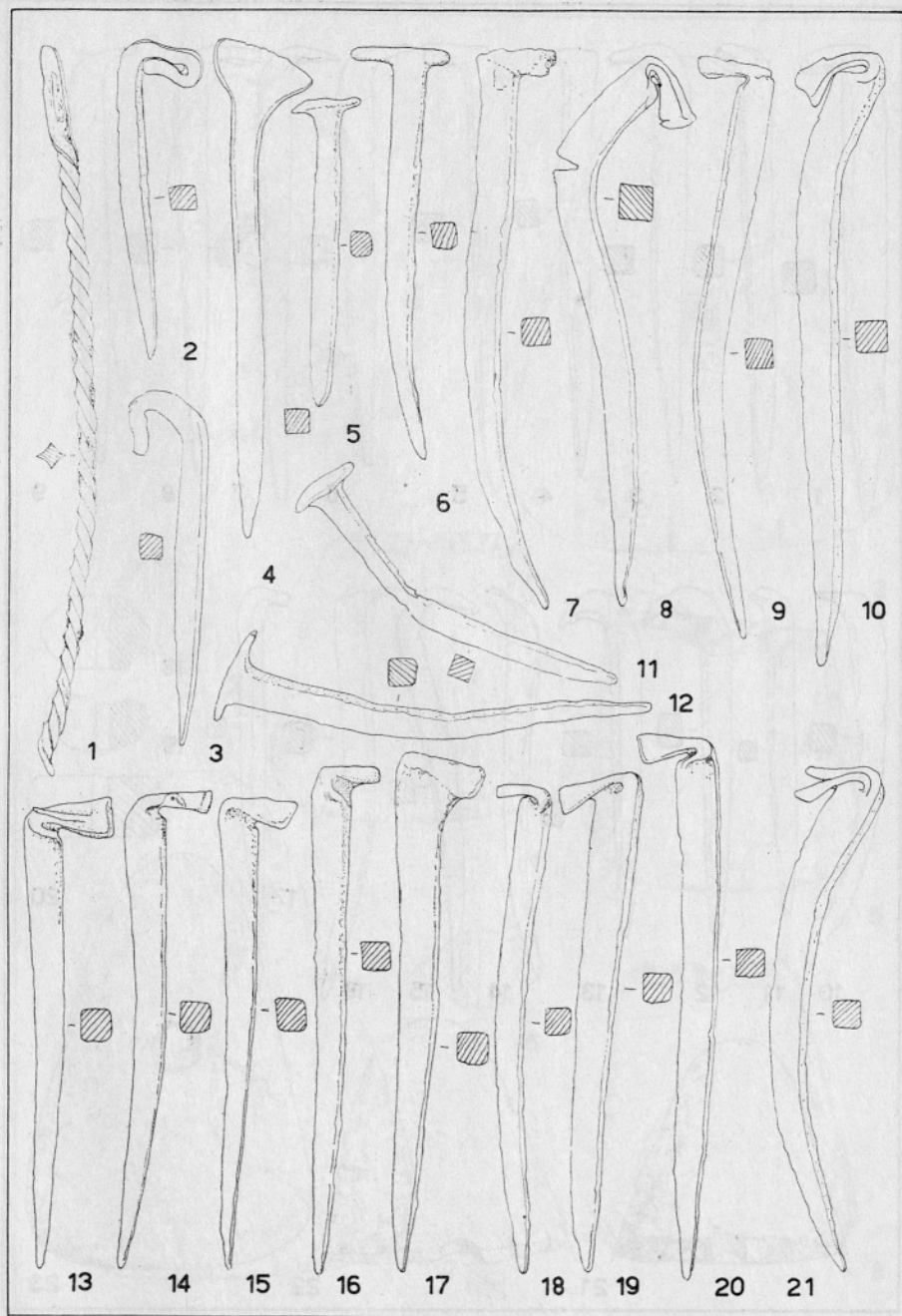
Vratolom, slučajne najdbe — Zufallsfunde. 1—2 glina — Ton; 3, 4 bron — Bronze;
5, 6 železo — Eisen. 1—6 = $\frac{1}{4}$

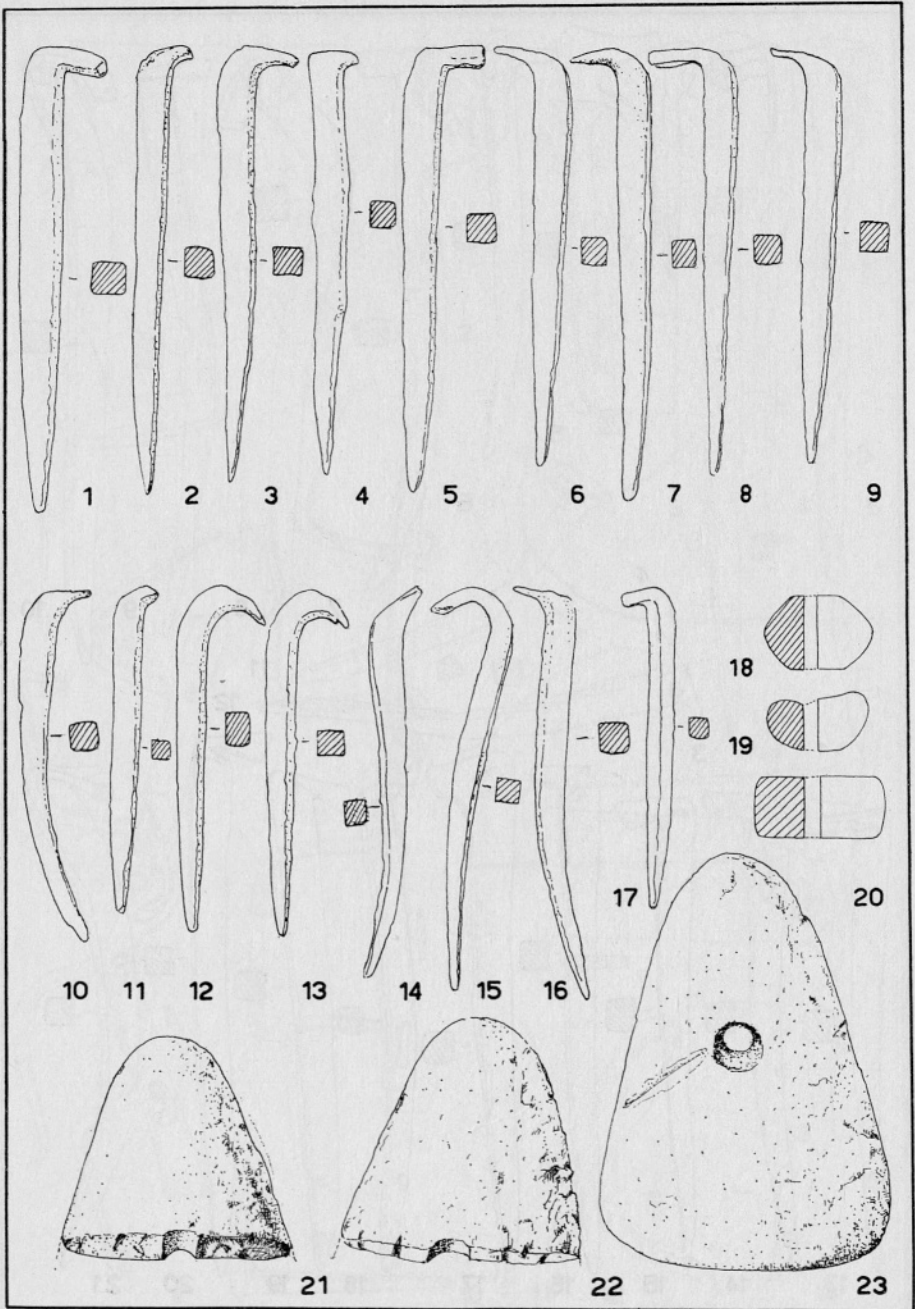
Vratolom, slučajne najdbe — Zufallsfunde. 1—4, 6, 7 železo — Eisen; 5 kost — Knochen; 8 bron — Bronze. 1—8 = $\frac{1}{4}$

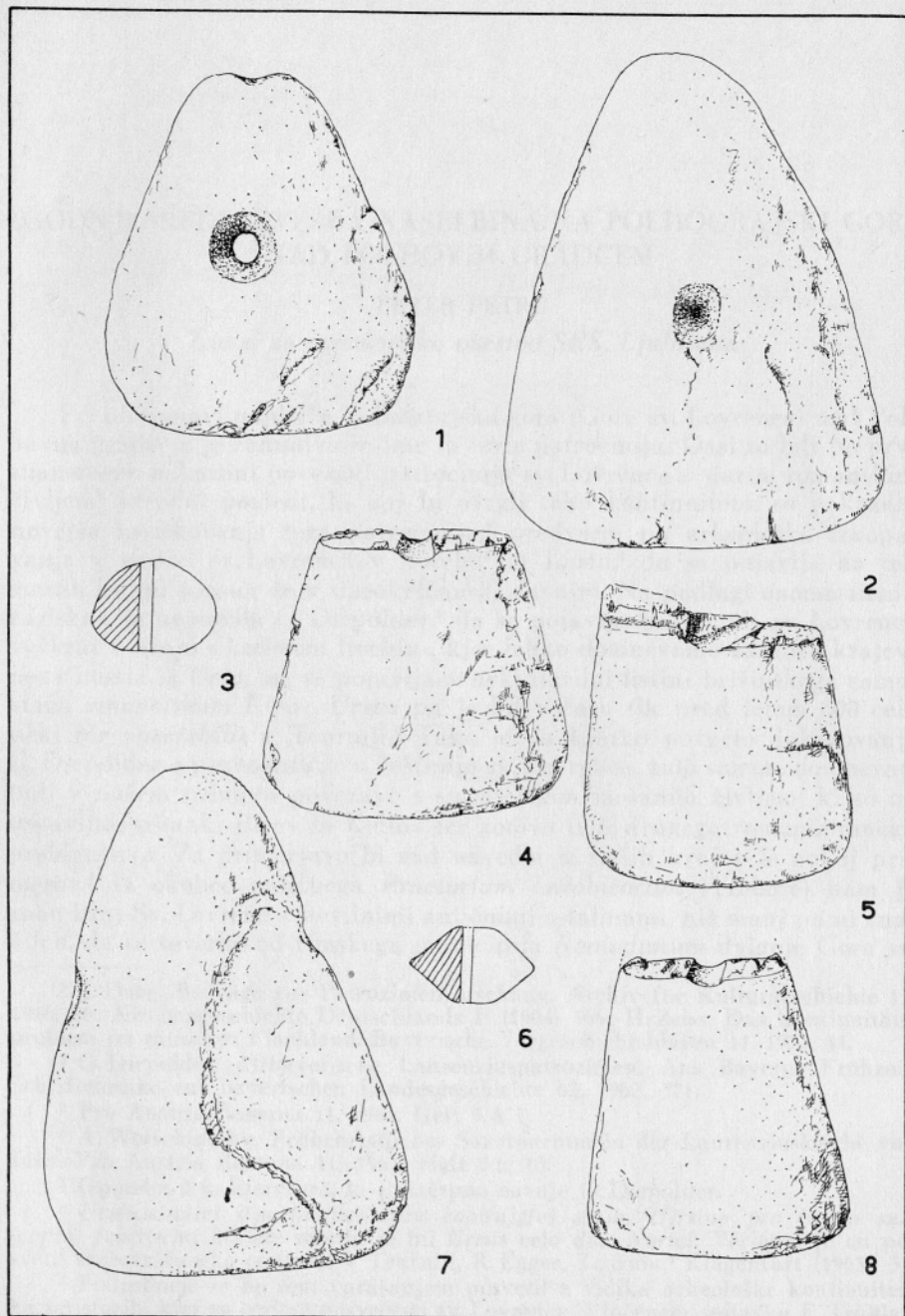
Vratolom, kasno antična ključavnica in okovje vrat — spätantikes Türschloß mit Beschlag. 1—14 železo — Eisen. 1—14 = $\frac{1}{2}$

Vratolom, kasno antični žebli — spätantike Nägel. 1—21 železo — Eisen. 1 = $\frac{1}{4}$;
2—21 = $\frac{1}{2}$

Vratolom, kasno antični žablji, prazgodovinski vijčki in uteži za statve — spät-
antike Nägel, urgeschichtliche Spinnwirtel und Webstuhlgewichte. 1—17 železo —
Eisen; 18, 19, 21, 22 glina — Ton; 22 kamen — Stein. 1—23 = 1/2

Vratolom, prazgodovinska vijčka in uteži za statve — urgeschichtliche Spinnwirtel und Webstuhlgewichte. 1—8 glina — Ton. 1—8 = $\frac{1}{2}$